

Universitätsbibliothek Wuppertal

Mavricii Havptii opvscvla

Haupt, Moriz

Lipsiae, 1875

IV

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-5425](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-5425)

quin in tam pusilla quaestione oculorum aciem hic illic aliquid falleret, nec propter hanc unam causam poetarum carmina perlegi: sed singuli aliquot errores summis rerum multum obesse non poterunt.

IV

Ex his igitur minutis rebus (nisi quod in arte grammatica aut nihil parvum est aut magnum nihil) ad alia libenter transeo et quasi emergo. etsi enim quod apud Gellium verissime ait Probus Valerius, si versum pangas, non finitiones praerancidas neque foetutinas grammaticas spectandas esse, sed aurem interrogandam, ad nos qui sero vivimus ita pertinet ut inquirendum nobis sit quid placuerit auribus veterum poetarum, quid displicuerit, tamen in graviore paulo aut certe minus ieiuna disputatione operam nostram iucundius collocabimus. quare ad Catullum revertor, cuius octavum carmen emendare antea conatus sum. proximum carmen et decimum Lachmannus ita constituit ut nihil habeam quod addam: nam in decimo non L. Varium, familiarem Horatii, commemorari, quae opinio fallaci specie nuper fucata est, sed Varum, ut recte intellexit Lachmannus, et quis ille fuerit Varus, rectius expositurus esse mihi videor in alio libello, in quo de vita et carminibus Catulli disseram.*) sed undecimo carmini emendationem quam postulat afferre fortasse possum. de quo carmine qui subtiliter disputavit Augustus Ferdinandus Naekius, in indice scholarum in academia Bonnensi inde ab auctumno anni 1823 habitarum [*op.* I 104], scite demonstravit qua mente Catullus tam luculentum tamque magnificentum poema, sed quod conceptam gravitatis opinionem subito destituit, condidisse existimandus esset. scilicet splendida longin quarum regionum enumeratione, in quas sese secuturos dicit Furium et Aurelium, importunam esurientium homunculorum assiduitatem irridet, et cum omnia quaecunque ferat voluntas caelitem tentare simul parati sint miseri famelici, nihil magnopere arduum ab eis postulat, sed ut Clodiae nuntient pauca non bona dicta. verum illa quam dixi splendida remotissimarum regionum enumeratio ita terminatur in codicibus (p. 7, 8 ss.) ut a Catullo scripta esse non potest.

*) [Turnebum (*adv.* 27. 26.) *secutus Hauptius carm. 10 et 50 ad P. Alfenum Varum Cremonensem iureconsultum et poetam rettulit.*]

25

¹*Sive trans altis gradietur Alpes,
Caesaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum horribilesque ulti-
mosque Britannos.*

Intolerabilem in his esse hiatum neque hodie quisquam infitiabitur nec defuerunt olim qui probe intellegerent. quae enim in codicibus quos Itali grammatici correxerunt variae inveniuntur horum verborum mutationes, eas omnes studium peperit hoc vitium removendi. sed vereor ne praeter hiatum in ipsa etiam oratione aliquid insit offensionis. nam solemnitas illa ultimarum appellatio quam plurimi poetae Britannis attribuunt, et ita quidem attribuunt ut nihil adiciant aliud, alterius illius vocabuli horribilium antecessione pondere suo paene privari videtur. sed molesta hac adiectivorum nominum geminatione nihil est offensus qui primus ut hiatum tolleret excogitavit quod in codicibus non nullis interpolatis legitur *horribiles et ultimosque Britannos*. verum haec versus reficiendi ratio, quam commendavit annotatione sua ad Prop. p. 289 et ascripsit ad Catulli versum Lachmannus et veram habuit Bentleyus, ad Hor. carm. 4, 35, 29, vel hanc ob causam merito probari nequit quod *et* particula tam invenuste interposita est inter *horribiles* atque *ultimos* vocabula ut ne illorum quidem quisquam unus poetarum qui saepissime copulativam particulam post eam vocem posuerunt cui proprie praeponenda erat ita eam fuisset collocaturus, multo autem minus Catullus, quem nunquam a legitima copulativarum coniunctionum colloca-tione discessisse, ne intempestiva digressionem disputationem nostram interrumpamus, strictim hic significamus, accurate eam rem atque copiose postea demonstraturi.

Sed peius est eorum inventum, libris quibusdam non sinceris proditum, qui servato priore *que* infererunt illud *et*, hoc modo, *horribilesque et ultimosque Britannos*. sic enim magis etiam praepostere traiecta est *et* particula, quae ad totam hanc enuntiatam partem pertinet. verum praeter particulam inepte collocatam haec versus conformatio alio incommodo laborat. nam ille duplicis adiectivi per duplicem *et* particulam coniuncti usus hac lege, nisi fallor, astrictus est ut utrumque adiectivum, quippe quo epexe-gesis quodam modo comprehenditur, post proprium nomen collocetur: quare neque Graeci dixisse videntur ἤν τε μέγαν τ' Ἀχάμαντα, sed, ut est apud Homerum, Ἀχάμαντ', ἤν τε μέγαν τε,

neque Latini *horribilesque ultimosque Britannos*. alia res est ²⁶ ubi utrumque adiectivum ad appellativum nomen accurate definiendum pertinet, ex quo genere est quod Martialis dixit 3, 27, *At tua, Cosconi, venerandaque sanctaque verba A pueris debent virginibusque legi*. atque omnino minime elegans esset horum adiectivorum coniunctio, quorum prius ad morum ferocitatem spectat, alterum regionis longinquitatem describit. nam in apte copulandis adiectivis veteres poetae Latini multo erant diligentiores quam quidam credere videntur interpretes. verbi causa in eis quae apud Horatium, *carm. 3, 3, 18 ss.*, Iuno eloquitur, *Ilion, Ilion Fatalis incestusque iudex Et mulier peregrina vertit In pulverem*, certe dubitari potest rettuleritne poeta fatalis vocabulum ad unum Paridem ita ut eum pariter diceret fatalem incestumque, an, quoniam alterum adiectivum cum altero non nimis accurate congruit, fatalis appellatio etiam ad Helenam, quae ad Troiae excidium non minus quam adulter a fato destinata erat, pertineat: non obstat saltem singularis vocabuli numerus, cum eodem numero quod sequitur *vertit* dictum sit.

Tamen tertio quoque quod Itali excogitaverunt complemento nihil praeter hiatum emendatur. fuerunt enim qui sic scriberent, *Gallicum Rhenum horribilesque in ultimosque Britannos*. id duplici modo explicari potest. aut enim totus hic versiculus e gradiendi verbo suspensus est aut interpositum esse censebimus Rhenum ita ut eius commemoratio coniungenda sit cum antecedentibus verbis *Caesaris visens monumenta magni*, separanda a Britannorum descriptione. prius si probas, quoniam *in* praepositio ea dicendi figura quam ἀπὸ τοῖνοῦ appellamus ad flumen referri nequit, existimandum erit Rheni nomen cum gradiendi verbo nulla addita praepositione coniunctum esse ea ratione qua accusativum casum eundi verba propter significationem eius atque naturam haud raro asciscunt. verum sic conformatae orationis aliqua esset insolentia. nam ad fluminum nomina, ut par esse videtur, additur *ad* praepositio. quod semel tantum neglectum memini, a Vergilio cum dixit *ecl. 1, 66 s. Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen Et penitus toto divisos orbe Britannos*. sed ut hoc missum faciam, postquam dixit Catullus *Caesaris visens monumenta magni*, appositionem aliquam, quam grammatici appellant, adiectum iri quisque, opinor, sua sponte expectat. itaque hoc ipsum fortasse voluit qui isto modo versum

27 explevit:¹ Rhenum ad monumenta Caesaris rettulit, separavit eum a Britannis atque ita verba coniunxit, *Sive trans altas gradietur Alpes — horribilesque in ultimosque Britannos.* non adversaretur additus ad plurale nomen monumentorum singulari numero Rhenus: eadem enim numeri discrepantia a Propertio 5, 6, 17 mare Actiacum dicitur *Actia Iuleae pelagus monumenta carinae.* sed quis est quin sentiat quam male attenuetur oratio, si post splendida illa verba *Caesaris visens monumenta magni* nimis breviter atque exiliter adicitur *Gallicum Rhenum* statimque relicta hac verborum constructione ea quae sequuntur, *horribilesque in ultimosque Britannos*, e gradiendi verbo suspenduntur, quod verbum interposita Rheni commemoratione separatum est et quasi seclusum? praeterea cum constet uno eodemque ab urbe condita anno 699 Caesarem et Rhenum traiecisse et paulo post Britanniam attentasse, mirum esset nisi Catullus Rheni et Britannorum commemorationem ipsa verborum constructione coniunxisset. quid enim veri esse potest similius quam Britanniam quoque, qua Romanis aperta non minorem Iulius quam Rheno transmissio gloriam adeptus erat, communi poetam monumentorum nomine complexum esse?

Itaque quoniam videmus lenibus istis et quasi timidis particularum interpositionibus hiatum non sine detrimento orationis et sententiae resarciri, fortius aliquid audendum esse videtur quo integra carminis venustas restituatur. ac sensu quodam admoneri videor, praeter Rhenum et Britannos tertium hic requiri quod inter utramque regionem iacet, mare. quare haec dedisse Catullum suspicor,

*Sive trans altas gradietur Alpes,
Caesaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum, horribile aequor, ultimosque Britannos.*

confirmator fit haec coniectura eo quod in libris non interpolatis Parisiensi et Laurentiano *que* non invenitur, sed scriptum tantum est *horribiles*. videtur igitur in antiquo illo codice, ad quem referenda sunt omnia quae habemus Catullianorum carminum exemplaria, *aequor*, quod restituendum esse arbitramur, aut scriptum fuisse ad cognoscendum difficilius aut ex parte oblitteratum, ut alii librarii *horribilesque* legere sibi viderentur, alii quod dispicere non poterant plane omitterent (cuius rei su-

pra vidimus exemplum in non intellecto *teibi*) et scriberent²⁸ horribiles.

Sed rationibus hanc emendationem eo accuratius stabilendam esse sentio quo plura ei non sine veritatis specie opponi possunt. nam si scribatur quod equidem scribendum esse conieci, diversarum regionum enumerationem, qua hoc carmen exorsum est, luculenta conclusione absolvi atque tanquam ante oculos sese nobis pulchre ponere Catullum, primum Alpes transgredientem, deinde ad Rhenum, tum ad mare Oceanum, denique ad ipsos ultimos in terrarum orbe Britannos longum iter continuantem, haec igitur facile aliquis concesserit, sed dixerit ipso Oceani vocabulo, si hoc voluisset, poetae utendum fuisse: verbi causa hunc versum facere eum potuisse, *Gallicum Rhenum Oceanumque et extremo orbe Britannos*: scivisse quid apte diceretur Lucanum, apud quem primus pilus Caesaris Laelius haec graviter loquatur 1, 369, *Haec manus, ut victum post terga relinqueret orbem, Oceani tumidas remo compescuit undas, Fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum*. ipse pergam arma subministrare adversariis. apud eundem Lucanum, 2, 568 ss., Pompeius dum milites suos alloquitur, in Caesarem acerbe et contumeliose his verbis invehitur, *multisne rebellis Gallia iam lustris aetasque impensa labori Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis Oceanumque vocans incerti stagna profundi Territa quaesitis ostendit terga Britannis?* recte quidem: nam quod Oceanum primus Romanorum classe navigavit insigne ad laudem Caesari erat. quare Plutarchus haec dicit Caes. 23 ἡ δ' ἐπὶ τοὺς Βρετανούς στρατεία τὴν μὲν τόλμαν εἶχεν ὀνομαστὴν· πρῶτος γὰρ εἰς τὸν ἐσπέριον Ὀκεανὸν ἐπέβη στόλῳ καὶ διὰ τῆς Ἀτλαντίδος θαλάττης στρατὸν ἐπὶ πόλεμον κομίζων ἔπλευσεν et quae sequuntur, et Eumenius pan. Const. 44, *ad hoc inquit natio etiam tunc rudis et solis Britanni Pictis modo et Hibernis assueti hostibus, adhuc seminudi, facile Romanis armis signisque cesserunt, prope ut hoc uno Caesar gloriari in illa expeditione debuerit quod navigasset Oceanum*, ubi non probo quod G. L. Walchius ad Tac. Agr. p. 209 proposuit *solis Britannis*. similiter alii scriptores cum de expeditione Britannica Caesaris loquuntur, Oceani vocabulo, ut par est, utuntur. in epitome Livii ab urbe condita libri 105 haec legimus, *Caesar — Rhenum transcendit — ac deinde Oceano²⁹ in Britanniam primo parum prospere tempestatibus adversis traiecit,*

iterum parum felicius, apud Florum 3, 10 [I 45.] omnibus terra
 marique captis respexit Oceanum et quasi hic Romanis orbis non
 sufficeret alterum cogitavit, apud Valerium Maximum 3, 2, 23
 bello quo C. Caesar, non contentus opera sua Oceani claudere
 litoribus, Britannicae insulae caelestes iniecit manus, apud Senecam
 cons. ad Marciam 14 C. Caesar cum Britanniam peragraret nec
 Oceano felicitatem suam continere posset, audivit decessisse filiam
 publica secum fata ducentem. quid est igitur cur tamen Oceani
 vocabulo, quod aptissimum videtur et prope necessarium, Ca-
 tullum non putem esse usum, sed teneam illud horribile aequor
 meum? scilicet, ut dictum est in epitome historiarum Livii, in
 utraque expeditione Britannica Caesar adversa tempestate usus
 est. atque in prima quidem expeditione post diem quartum
 quam est in Britanniam ventum naves duodeviginti, quae equites
 sustulerant atque ex superiore quem dicit Caesar portu leni vento
 solverant, cum appropinquarent Britanniae subito coorta tem-
 pestate vehementer afflictas sunt. deinde, ut ipsius Caesaris
 verbis pergam, b. G. 4, 29, eadem nocte accidit ut esset luna
 plena, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano efficere con-
 suevit: nostrisque erat incognitum. ita uno tempore et longas
 naves quibus Caesar exercitum transportandum curaverat quasque
 in aridum subduxerat aestus complebat et onerarias, quae ad
 ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat neque ulla nostris
 facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. compluribus
 navibus fractis reliquae cum essent funibus ancoris reliquisque
 armamentis amissis ad navigandum inutiles, magna, id quod
 necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. cum
 autem proximo anno ab urbe condita 700 Caesar iterum in Bri-
 tanniam traicere vellet, primum in portu Itii cognovit quadraginta
 naves quae in Meldis factae fuerant tempestate reiectas cursum
 tenere non potuisse atque eodem unde erant profectae revertisse
 (b. G. 5, 5): cum ceterarum multitudine ad Britanniam feliciter
 accessit et hostes proxima nocte in fugam fudit. sed postridie
 cum persequi eos vellet, subito ei ab itinere desistendum fuit.
 nam, ut ipse narrat (5, 10), equites a Q. Atrio ad Caesarem
 venerunt qui nuntiarent superiori nocte maxima coorta tempestate
 30 prope omnes¹ naves afflictas atque in litore eiectas esse, quod neque
 ancorae funesque resisterent neque nautae gubernatoresque vim pati
 tempestatis possent: itaque ex eo concursu navium magnum esse

incommodum acceptum. amissae erant circiter quadraginta naves (5, 11). denique cum in Galliam redire vellet et duobus com-
 meatibus exercitum reportare institueret, ex eis navibus quae
 inanes ex continenti ad eum remittebantur prioribus expositis
 militibus et quas postea Labienus faciendas curaverat, numero
 sexaginta, perpaucae locum ceperunt: reliquae fere omnes
 reiectae sunt (5, 23). itaque cum Oceanum magnificentius dicere
 posset Catullus, non minus graviter, sed pulchre *horribile aequor*
 dixit, quo periculosum mare describeret. id quod mihi quidem
 propemodum aptius factum esse videtur in hoc carmine quam
 si Oceani vocabulo usus esset. sic enim longum iter significaretur
 pariter atque in reliquis: sed qui potuit Catullus molestissimam
 Furi et Aurelii, nulla secum sincera amicitia coniunctorum,
 sed parasitorum, assiduitatem acerbius perstringere quam si
 paratos eos diceret ad suscipienda magna et cognita Romanis
 istis quas Caesar narravit calamitatibus pericula? at tam fidis
 tamque fortibus scilicet amicis subito, cum longe alia dictum iri
 expectamus, mandat ut cum aliquanto minore periculo Clodiae
 turpitudinis criminationem et mutatum eius culpa poetae animum
 renuntient.

Deinde si cui libitum fuerit esse faceto, aquosam appellare
 poterit hanc emendationem et negare verendum fuisse ne post
 Eoae undae et Nili limo suo aequora colorantis et Rheni com-
 memoracionem siccum videretur hoc carmen nisi plus aquae in-
 funderetur. cui facile responderi potest. nam ista omnia nil
 nisi longinquas regiones describunt, hic *horribile aequor* suum
 sibi habet pondus suamque acrimoniam.

Porro displicebit fortasse non nullis quod, postquam Catul-
 lus in antecedente stropha *aequora* commemorasset, iterum eum
aequor dixisse existimem. sed ut evitaverint plerique poetae
 Latini istius modi vocabulorum iterationem, tamen non omnium
 neque omni aetate eadem fuit diligentia. veluti summus copiose
 dicendi artifex M. Tullius Cicero, cum Aratia iuvenili studio
 conscriberet, mirum est quam saepe in eadem verba inciderit.
 etiam Lucretius eadem saepe vocabula repetit et non nunquam
 haud sane eleganter. unde versum aliquem eius non absurde³⁴
 reficere posse mihi videor. legimus hodie 2, 464 s. *Sed quod*
amara vides eadem quae fluvida constant, Sudor uti maris est,
minime mirabile quoiquam. verum quoiquam in nullo inventum

est manu scripto codice, quorum alii habent *debet alii habendum**): in Brixiensi exemplari pro eo plane nihil scriptum est. quare suspicor dedisse Lucretium *minime mirabile constat*, ut dixit 4, 898 *Nec tamen illud in his rebus mirabile constat*. omisso *constat* vocabulo (cuius rei causa manifesta est) varia versus complementa excogitata sunt. sed apud ipsum etiam Veronensem poetam, postquam dixerat *carm. 64, 12 (p. 42, 19) Quae simul ac rostro ventosum proscidit aequor*, duobus interiectis versiculis sequuntur haec, *Aequoreae monstrum Nereides admirantes*.

Maiore veri specie opponi possit huic quam emendationem habeo coniecturae, quoniam haec tria, *Gallicum Rhenum, horribile aequor, ultimos Britannos*, inter se sint aequalia et paria pondere, aut aequoris etiam vocabulum copulativa particula annectendum fuisse aut ne Britannis quidem *que* addendum. hanc enim orationis aequalitatem scriptores Latinos diligenter observasse constat: de qua re accuratius quam antea factum erat N. Madvigius exposuit in epistola quam ad Orellium dedit et saepius in opusculis academicis suis. sed hoc aequalitatis studium exulto sermone paulatim in dicendi artem introductum est neque tanta fuit in ea re antiquorum poetarum quam Ciceronis et subsequantium eum scriptorum diligentia. itaque, ut exempla proferam, Ennius dixit in Alcmaeone (apud Cic. de fin. 4, 23 et de or. 3, 68) *Multimodis sum circumventus morbo exilio atque inopia*, in Medea (apud Prob. ad Verg. ecl. 6, 34) *Iuppiter, tuque adeo summe Sol res omnes qui inspicis Quique lumine tuo maria caelum ac terras contues*, Pacuvius in Paulo (apud Nonium p. 507 M.) *Sagittis plumbo et saxis grandinat nivit*. tum apud Lucretium 5, 47 hoc legitur in libris, immerito a Lambino mutatum, *Quidve superbia spurcitia ac petulantia, quantas Efficiunt clades?* etiam Varro similiter dixit in Sesquiulixe (apud Nonium p. 538) *suspendit Laribus marinas mollis pilas reticula ac strophia*. quid quod ipse Horatius, cuius in carminibus tantum est verborum aequalitatis studium quantum in prosa oratione Ciceronis, semel tamen, 3, 3, 33 ss., ita locutus est, *illum ego lucidas*
³² *Inire sedes, ducere nectaris Sucos et ascribi quietis ordinibus patiar deorum: nec multum distant epodi 2 versus 25 ss., Labuntur altis interim ripis aquae, Queruntur in silvis aves, Fontesque lymphis obstrepunt manantibus*. etiam Vergilius minus aequa-

*) [Debet *codex*, habendum *Marullus*.]

bilem orationem non respuit: dixit enim ecl. 4, 84 s. *sunt nobis mitia poma, Castaneae molles, et pressi copia lactis*, ge. 4, 438 *Pleiadas Hyadas claramque Lycaonis Arcton*. sed Ovidium in hac re elegantiae studiosissimum fuisse deprehendi. nam met. 2, 453 inepte multi scribunt *Pyroëis, Eous et Aethon* quasi paeon esse possit *Pyroëis*, qui autem puncta ista vocales dirimentia sustulerunt, tamen non satisfecerunt arti Ovidianae: scripsit Ovidius quod Heinsius et codices aliquod habere et agnoscere scholiastam Statii Theb. 3, 403 tradit, *Pyroëis et Eous et Aethon*. in arte amatoria, 3, 677, simpliciter probari nequit quod in codicibus quibusdam legitur, *Accedant lacrimae, dolor et de pellice questus*: quanquam ne alterum quidem quod libri habent verum videtur, *Accedant lacrimae, dolor et de pellice fictus*. scripsisse poetam suspicor *Accedant lacrimae et dolor et de pellice questus*. denique non satis diligens fuit uterque nuper tristium editor. nam quod scripserunt 3, 4, 57 *Ante oculos errat domus, urbs et forma locorum* non eam orationis aequalitatem continet quam, ut dixi, Ovidius diligentissime observavit. sensit hoc qui scripsit quod in codice Berolinensi est *urbsque et forma locorum*, sensit fortasse etiam Heinsius: sed quid reddendum sit poetae ex codicum discrepantia elicere non possum.

V

Confirmata igitur quantum necessarium esse mihi videbatur Catulliani carminis emendatione ad copulativarum particularum collocationem, ut promisi, accurate disputandam progredior. ac primum quidem Catullum eas a proprio earum in oratione loco nusquam removisse ita demonstrabo ut grammaticorum errores refellam. sed non tangam levissima omnia et indigna refutatione. verbi causa versiculum qui carmini 68 (p. 62, 31) ut compleretur lacuna additus est, *Omnibus et triviis vulgetur fabula passim*, non esse scriptum a Catullo constat et dixi de eo quaest. Cat. p. 42 [*sup. pg. 50*]: quod autem carm. 64, 273 (p. 54, 44)¹ Is. Vossius³³ scribendum coniecit *leni et resonant plangore cachinni*, probatum illud a Valckenario ad Eur. Hipp. p. 293, refellere nihil opus est, cum quasi proprium in comparationibus habere locum parentheses vel Homericas aut Vergilianas exempla satis ostendant.

Sed in carmine 54 (p. 26, 43 ss.) manifesto depravatum est quod in libris legitur,